

A THEORETICAL MODEL OF THE BALANCE BETWEEN PEDAGOGICAL SUPERVISION AND STUDENT AUTONOMY IN HIGHER EDUCATION

Davlatova Gozalaxon Davlatjonovna

Master's student, Fergana State Technical University Mathematics teacher,

Secondary School No. 23, Fergana City

E-mail: gozalaxondavlatova@gmail.com

Abstract

This thesis examines the theoretical foundations of balancing pedagogical control and student autonomy in higher education. The relationship between students' independent decision-making, self-regulation, pedagogical control, self-assessment, and reflection is analyzed. A theoretical model of balanced pedagogical management of students' learning activities is proposed.

Keywords

higher education, pedagogical control, student autonomy, independent learning, pedagogical management, self-control, reflection, learning motivation, assessment, theoretical model.

OLIY TA'LIMDA PEDAGOGIK NAZORAT VA TALABA AVTONOMIYASI O'RTASIDAGI MUVOZANATNING NAZARIY MODEL

Davlatova Go'zalaxon Davlatjonovna

Farg'ona davlat texnika universiteti magistranti Farg'ona shahar 23-o'rta ta'lim

maktabi matematika o'qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi oliy ta'lim jarayonida pedagogik nazorat va talaba avtonomiyasi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashning nazariy asoslari yoritilgan. Talabaning mustaqil qaror qabul qilishi, o'z ta'lim faoliyatini rejalashtirishi va natijalarini baholashi bilan pedagogik nazorat mexanizmlarining o'zaro bog'liqligi tahlil

qilingan. Shuningdek, pedagogik nazoratning qo'llab-quvvatlovchi, yo'naltiruvchi va rivojlantiruvchi xususiyatlariga asoslangan nazariy model taklif etilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim, pedagogik nazorat, talaba avtonomiyasi, mustaqil ta'lim, pedagogik boshqaruv, o'z-o'zini nazorat qilish, refleksiya, ta'lim motivatsiyasi, baholash, nazariy model.

ТЕОРЕТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ БАЛАНСА МЕЖДУ ПЕДАГОГИЧЕСКИМ РУКОВОДСТВОМ И САМОСТОЯТЕЛЬНОСТЬЮ СТУДЕНТОВ В СИСТЕМЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Давлатова Гузалахон Давлатжонова

Магистрант Ферганского государственного политехнического института

Учитель математики средней школы № 23 г. Ферганы

Аннотация. В тезисе рассматриваются теоретические основы обеспечения баланса между педагогическим контролем и автономией студента в высшем образовании. Анализируется взаимосвязь самостоятельности студентов, педагогического контроля, самооценки и рефлексии. Предлагается теоретическая модель сбалансированного педагогического управления учебной деятельностью студентов.

Ключевые слова: высшее образование, педагогический контроль, автономия студента, самостоятельное обучение, педагогическое управление, самоконтроль, рефлексия, учебная мотивация, оценивание, теоретическая модель.

Kirish

Zamonaviy oliy ta'lim tizimida ta'lim natijasini faqat talabaning o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqlarni bajarishi bilan belgilash yetarli emas. Bugungi kunda talabaning mustaqil fikrlashi, o'z ta'lim faoliyatini rejalashtirishi, axborotni mustaqil izlab topishi, qaror qabul qilishi va o'z faoliyatini baholay olishi muhim kompetensiyalar sifatida qaralmoqda. Ayniqsa, kredit-modul tizimining keng joriy

etilishi talabaning mustaqil ta'lim faoliyatiga bo'lgan ehtiyojni yanada kuchaytirmoqda. O'zbekistonda ham oliy ta'limda talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etish, uni raqamlashtirish va talabaning refleksiv faoliyatini rivojlantirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Xususan, kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni tashkil etishning nazariy asoslari, uni raqamlashtirish asosida takomillashtirish va talabaning refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish masalalari zamonaviy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlariga aylangan. Shu bilan birga, talaba avtonomiyasining kengayishi pedagogik nazoratning ahamiyatini kamaytirmaydi. Aksincha, avtonom ta'lim muhitida nazoratning mazmuni va shakllari qayta ko'rib chiqilishini talab etadi. Haddan tashqari nazorat talabaning tashabbuskorligi va ichki motivatsiyasini susaytirishi mumkin. Nazoratning yetarli emasligi esa o'quv faoliyatining tizimlilik, akademik mas'uliyat va ta'lim natijalarining pasayishiga olib kelishi ehtimolini oshiradi.

Demak, oliy ta'limda asosiy masala nazoratni kamaytirish yoki kuchaytirish emas, balki pedagogik nazorat va talaba avtonomiyasi o'rtasidagi optimal muvozanatni aniqlashdan iborat.

Pedagogik nazorat va talaba avtonomiyasi tushunchalarining nazariy mohiyati. Pedagogik nazorat ta'lim jarayonida talabaning bilim, ko'nikma, kompetensiya va faoliyat natijalarini aniqlash, tahlil qilish hamda keyingi ta'lim faoliyatini takomillashtirishga yo'naltirilgan pedagogik jarayon sifatida talqin qilinadi. An'anaviy ta'limda nazorat ko'proq o'qituvchi tomonidan amalga oshiriladigan tashqi baholash shaklida namoyon bo'ladi. Bunday yondashuvda o'qituvchi nazorat qiluvchi, talaba esa nazorat obyekti sifatida qaraladi. Zamonaviy oliy ta'limda esa nazoratning diagnostik, rivojlantiruvchi va refleksiv funksiyalarini kuchaytirish zarur. Talaba avtonomiyasi esa talabaning o'z ta'lim faoliyatini ma'lum darajada mustaqil tashkil etishi, maqsad qo'yishi, ta'lim strategiyalarini tanlashi, faoliyat natijalarini baholashi va zarur hollarda o'z faoliyatiga tuzatish kiritishi bilan tavsiflanadi.

Shunday qilib, avtonomiya nazoratsizlikni emas, o'z faoliyatini ongli ravishda boshqarish qobiliyatini anglatadi. Talaba qanchalik yuqori darajada o'z-o'zini boshqara olsa, tashqi pedagogik nazoratning ayrim shakllariga bo'lgan ehtiyoj shunchalik kamayishi mumkin. Oliy ta'limda pedagogik nazorat va talaba avtonomiyasi bir-biriga qarama-qarshi hodisalar sifatida qaralmasligi lozim. Ular umumiy ta'limiy maqsadga talabani kompetent va mas'uliyatli shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiluvchi o'zaro bog'liq mexanizmlardir. Muammo nazoratning mavjud yoki mavjud emasligida emas, balki nazoratning qanday tashkil etilishidadir. Agar o'qituvchi har bir bosqichda talabani faoliyatini qat'iy belgilasa, uning mustaqil qaror qabul qilish imkoniyati cheklanadi. Natijada talaba tashqi bahoga yo'naltirilgan faoliyatga o'rganib qolishi mumkin.

Boshqa tomondan, talabani to'liq nazoratsiz faoliyat olib borishi ham samarali natijani kafolatlamaydi. Ayniqsa, mustaqil ta'lim ko'nikmalari yetarlicha shakllanmagan talabalarda vaqtni rejalashtirish, axborotni tanlash, vazifalarni ustuvorlashtirish va o'z-o'zini baholash bilan bog'liq muammolar yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun samarali pedagogik modelda tashqi nazorat asta-sekin o'z-o'zini nazorat qilishga transformatsiya qilinishi lozim.

Bundan tashqari, pedagogik nazorat va talaba avtonomiyasi o'rtasidagi muvozanat bir qator shartlar asosida ta'minlanadi.

Birinchidan, aniq mezonlar mavjud bo'lishi kerak. Talaba undan qanday natija kutilayotganini bilmasa, avtonom faoliyatni samarali tashkil eta olmaydi.

Ikkinchidan, tanlov imkoniyati yaratilishi zarur. Talaba topshiriqni bajarish usuli, axborot manbasi, loyiha mavzusi yoki taqdimot shaklini ma'lum chegaralar doirasida tanlashi mumkin.

Uchinchidan, teskari aloqa muntazam tashkil etilishi lozim. O'qituvchining fikr-mulohazasi faqat xatoni ko'rsatishga emas, balki talabani keyingi faoliyatini

yaxshilashga xizmat qilishi kerak.

To'rtinchidan, o'z-o'zini baholash mexanizmlari rivojlantirilishi zarur. Talaba faqat o'qituvchi bahosiga bog'lanib qolmasdan, o'z faoliyatini mustaqil tahlil qila olishi kerak.

Beshinchidan, raqamli ta'lim vositalaridan oqilona foydalanish zarur. Elektron portfoliolar, raqamli testlar, avtomatlashtirilgan tahlil vositalari va ta'lim platformalari nazoratni shaffoflashtirish bilan birga, talabaning o'z faoliyatini kuzatish imkoniyatini ham kengaytiradi.

O'zbekistonda olib borilayotgan zamonaviy tadqiqotlarda ham kredit-modul sharoitida mustaqil ta'limni tashkil etish, raqamlashtirish va talabaning o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytirish masalalariga e'tibor qaratilayotgani kuzatiladi. Pedagogik nazoratning an'anaviy modelida asosiy savol "Talaba nimani biladi?" tarzida qo'yilsa, rivojlantiruvchi modelda "Talaba o'z bilimini qanday boshqaradi?" degan savol ustuvor ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuvda baholash yakuniy natijani qayd etish vositasi bo'lib qolmay, ta'lim jarayonining tarkibiy qismiga aylanadi. Talaba baholash mezonlarini oldindan biladi, o'z faoliyatini ushbu mezonlar asosida tekshiradi va natijaga ko'ra keyingi faoliyatini rejalashtiradi.

Shu ma'noda pedagogik nazoratni "nazorat qilish"dan "rivojlantirish uchun nazorat qilish"ga o'zgartirish talaba avtonomiyasini shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Bu qarash o'z-o'zini belgilash nazariyasidagi avtonomiya, kompetentlik va ijtimoiy bog'liqlik ehtiyojlari haqidagi konsepsiya bilan hamohangdir. Talabaga ma'lum darajada tanlov berilishi uning ichki motivatsiyasini qo'llab-quvvatlashi mumkin, biroq tanlov samarali natija berishi uchun aniq maqsad va konstruktiv teskari aloqa bilan birgalikda tashkil etilishi lozim.

Xulosa.

Oliy ta'limda pedagogik nazorat va talaba avtonomiyasi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash zamonaviy ta'limning muhim nazariy va amaliy masalalaridan biridir. Talabaning mustaqilligini rivojlantirish nazoratni butunlay rad etishni emas, balki uning mazmuni, shakli va funksiyasini qayta tashkil etishni talab qiladi. Tadqiqot natijasida pedagogik nazorat va talaba avtonomiyasi o'rtasidagi muvozanatni **“maqsad - yo'naltirish - mustaqil faoliyat - monitoring - o'z-o'zini baholash - refleksiya – tuzatish - mustaqil qaror”** ketma-ketligi asosida tashkil etish mumkinligi asoslandi. Mazkur modelda pedagogning vazifasi talabaning har bir qadamini nazorat qilish emas, balki uning mustaqil faoliyat yuritishi uchun zarur pedagogik sharoitni yaratishdan iborat. Talaba esa nazoratning passiv obyekti emas, balki o'z ta'lim faoliyatini boshqaruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Shu sababli oliy ta'limda samarali pedagogik nazoratning asosiy mezon nazoratning ko'pligi bilan emas, balki uning talaba avtonomiyasini qanchalik rivojlantirishi bilan belgilanadi. Bunday yondashuv mustaqil fikrlaydigan, o'z faoliyatini baholay oladigan, mas'uliyatli va uzluksiz o'rganishga tayyor mutaxassisni shakllantirish uchun metodologik asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Hasanboyev J., To'raqulov X.A., Alqarov I.Sh., Usmanov N.O'. Pedagogika. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2011.
2. Mavlonova R.A., To'rayeva O.T., Holiqberdiyev K.H. Pedagogika. – Toshkent: O'qituvchi, 2001.
3. Azizxo'jayeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2006.
4. Tolipov O'.Q., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tatbiqiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2006.

5. Xudoynazarov X.X., Buranov X.M. Talabalar mustaqil ishlarini tashkil etish, ularni bajarish va nazorat qilish bo'yicha. – 2012.
6. Axmedova D.E. Kredit-modul tizimida talabalarning mustaqil ta'limini tashkil etishning nazariy asoslari: avtoreferat. – 2024.
7. Umarov I.S. Talabalar mustaqil ta'limini tashkil etishning pedagogik sharoitlarini raqamlashtirish asosida takomillashtirish (kredit-modul tizimi misolida): avtoreferat. – 2025.
8. Jo'rayev Sh.M. Oliy pedagogik ta'lim jarayonida talabalarning refleksiv pozitsiyasini rivojlantirish: avtoreferat. – 2026.
9. Deci E.L., Ryan R.M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. – New York: Plenum, 1985.
10. Ryan R.M., Deci E.L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. – 2000. – Vol. 55. – No. 1. – P. 68–78.
11. Little D. Learner Autonomy: Definitions, Issues and Problems. – Dublin: Authentik, 1991.
12. Holec H. Autonomy and Foreign Language Learning. – Oxford: Pergamon, 1981.
13. Benson P. Teaching and Researching Autonomy in Language Learning. – London: Longman, 2001.
14. Zimmerman B.J. Becoming a self-regulated learner: An overview // Theory into Practice. – 2002. – Vol. 41. – No. 2. – P. 64–70.
15. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. – Maidenhead: Open University Press, 2011.
16. Black P., Wiliam D. Assessment and classroom learning // Assessment in Education: Principles, Policy & Practice. – 1998. – Vol. 5. – No. 1. – P. 7–74.